

Uppföljning av besluten som metod för strukturell laglighetskontroll

I det beslut som meddelas med anledning av ett klagomål eller i ett ärende som har tagits till prövning på eget initiativ kan laglighetsövervakaren identifiera ett strukturellt problem som i större eller mindre omfattning hindrar tillgodoseendet av olika rättigheter. I beslutet uppmärksammas myndigheten på detta, och uppmanas ofta inom en bestämd tid meddela vilka åtgärder saken eventuellt föranleder från myndighetens sida. Myndigheten underrättar laglighetsövervakaren om de åtgärder med hjälp av vilka den strävar efter att åtgärda ett missförhållande eller ett problem som har uppdagats inom dess förvaltningsområde. Myndigheten har en skyldighet att försöka eliminera lagstridigheter, men myndigheten har prövningsrätt beträffande hur detta ska göras. Laglighetsövervakarens uppgift är inte att definiera vilka åtgärder som ska vidtas.

Genom uppföljningen av besluten strävar laglighetsövervakaren efter att säkerställa att det förfarande eller den praxis som strider mot lag eller mot god förvaltningssed upphör och att man finner lämpliga metoder att befatta sig med det strukturella problemet. Det är alltså inte tillräckligt att laglighetsövervakaren bara uppmärksammar exempelvis ett strukturellt problem, utan laglighetsövervakaren strävar också efter att genom sin uppföljning se till att problemet blir löst. I samband med uppföljningen bedöms korrigerings- och utvecklingsåtgärdernas verkningsfullhet och resultat. I vissa fall blir saken snabbt åtgärdad, men i vissa fall händer det att uppföljningen fortgår länge och kräver flera utredningar som laglighetsövervakaren begär, eller andra typer av åtgärder. Genom att saken följs upp och det ställs krav på att de lagstridigheter som har identifierats i besluten åtgärdas, stärks också laglighetskontrollens verkningsfullhet, utöver att tillgodoseendet av de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna samt andra rättigheterna tryggas. Ibland elimineras dock inte en lagstridig situation trots att saken följs upp, åtminstone inte snabbt. Det viktiga är emellertid också i dessa fall att fortsätta påminna myndig-

heten om att lagstridigheter måste elimineras och om att myndigheten bär ansvaret för detta.

Laglighetskontroll på eget initiativ i samband med övervakningen av social- och hälsovårdstjänsterna

Biträdande justitiekanslern beslutade efter coronapandemins början på eget initiativ följa upp hur de tjänster som hänför sig till hemvården, barnskyddet och mentalvårdstjänsterna för barn och unga tillgodosågs under de förhållanden som rådde under coronapandemin.

Bakgrunden till det ärende som berörde tillhandahållandet av mentalvårdstjänster och psykiatriska tjänster för barn och unga under coronapandemin (OKV/294/70/2020) utgjordes av de synnerligen oroväckande uppgifter om dröjsmål i samband med tillgången till vård och om överbelastade tjänster som hade erhållits i samband med laglighetskontrollen redan före pandemin. Biträdande justitiekanslern konstaterade i sitt beslut 13.1.2023 att det under pandemin hade uppkommit ny vårdskuld och att ojämlikheten hade ökat.

På begäran av biträdande justitiekanslern gav social- och hälsovårdsministeriet 27.6.2023 en utredning där ministeriet redogjorde för sina åtgärder för förbättring av tillgången till vård och personal samt för de lagändringar som ministeriet hade berett. Som åtgärder för förbättring av tillgången till personal nämnde ministeriet olika slags utbildningsprojekt för yrkesutbildade personer inom mentalvårdssektorn. Som övriga åtgärder nämnde ministeriet den nationella mentalvårdsstrategin och programmet för förebyggande av självmord, liksom den handlingsplan för stödjande av barn och unga som uppvisar symptom genom missbruk samt ökande av genomslaget för arbetet för att främja barns och ungas psykiska hälsa som hör samman med genomförandet av den nationella barnstrategin. Biträdande justitiekanslern konstaterade att han inom ramen för sin laglighetskontroll fortsättningsvis kommer att uppmärksamma de frågor som aktualiserats i ministeriets utredning, och följa och framhålla barns och ungas rätt till mentalvårdstjänster och psykiatriska tjänster samt vårdens verkningsfullhet och övervakningen av tjänsterna (OKV/1287/80/2023).

Biträdande justitiekanslern utredde även huruvida kommunerna hade klarat av att ta hand om barnskyddsklienterna under coronapandemin och få kännedom om vilka nya barn och familjer som eventuellt var i behov av barnskyddsåtgärder (OKV/293/70/2020). Det beslut som biträdande justitiekanslern meddelade 22.5.2023 visade att pandemin hade tillspetsat de problem som redan förut hade förekommit inom barnskyddet samt även påverkat tillsynen över barnskyddet och dess genomförande. Inom barnskyddet och tillsynen över det hade man bl.a. utvecklat nya arbetsformer baserade på telefon- och distanskontakter. Det framgick tydligt att problemen inom barnskyddet hade en nära koppling till de brister som förekom i fråga om mentalvårdstjänsterna och de psykiatriska tjänsterna. Avsaknaden av mentalvårdstjänster och psykiatriska tjänster ersätts med att barn placeras i vård utom hemmet.

Enligt den utredning som social- och hälsovårdsministeriet på biträdande justitiekanslerns begäran gav 28.9.2023 är en av målsättningarna att en reform av barnskyddslagstiftningen ska genomföras under den innevarande regeringsperioden. I anslutning till denna reform blir det möjligt att närmare utvärdera den användning av distanskontakter som hade uppmärksammats i biträdande justitiekanslerns beslut. Ministeriet kommer att beakta biträdande justitiekanslerns beslut då ministeriet bereder styrningen och tillsynen av barnskyddet samt styrningen och planeringen av mentalvårdstjänster och psykiatriska tjänster för barn och unga. Enligt biträdande justitiekanslern innefattade ministeriets utredning uppgifter om sådana frågor som kommer att beaktas vid den laglighetskontroll som biträdande justitiekanslern utför på eget initiativ och i samband med planeringen av laglighetskontrollbesöken (OKV/1864/80/2023).

Biträdande justitiekanslern undersökte vidare på eget initiativ genomförandet av hemvården och hemvårdens kvalitet under de förhållanden som rådde under coronapandemin (OKV/290/70/2020). Det framgick av utredningarna att personalläget inom hemvården var synnerligen oroväckande. Personaldimensioneringen och personalens kunnande motsvarade inte alltid klienternas behov av service och omsorg. Biträdande justitiekanslern konstaterade i sitt beslut 2.3.2023 att situationen inte berodde bara på coronapandemin, eftersom det bakomliggande strukturella pro-

blemet hade förelegat redan före pandemin. De lagändringar som hör till den andra fasen av reformen av äldre servicen innefattar flera förpliktelser med stöd av vilka man strävar efter att trygga god och tillräcklig hemvård.

Social- och hälsovårdsministeriet lämnade 27.10.2023 in en utredning som innefattade sådan information som biträdande justitiekanslern hade begärt om ministeriets planer och åtgärder för att övervaka tillgången till hemvård och hemvårdens kvalitet, samt i synnerhet om åtgärderna för att övervaka att de nya bestämmelserna om hemvården iakttas. Ministeriet redogjorde för sina åtgärder för att förbättra tillgången till personal och personaldimensioneringen. Enligt ministeriet är det viktigt att följa upp hur hemvården genomförs och att inhämta respons av kunderna och deras anhöriga samt av välfärdsområdenas personal. Dessutom bör det fästas vikt vid att egenkontrollen fungerar väl. Riksdagen har förutsatt att regeringen ska följa upp vilka konsekvenser lagändringarna har i fråga om tillgången till hemvård och hemvårdens kvalitet, och social- och hälsovårdsministeriet uppgav att ministeriet på begäran tillställer också biträdande justitiekanslern dessa uppgifter. Biträdande justitiekanslern konstaterade att ministeriets utredning innefattade uppgifter om ett stort antal frågor som bör uppmärksammas inom ramen för biträdande justitiekanslerns laglighetskontroll (OKV/2249/80/2023).

Biträdande justitiekanslern har år 2023 i samband med sina laglighetskontrollbesök hos välfärdsområdena, regionförvaltningsverken och Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården utövat tillsyn över tillgången till social- och hälsovårdstjänster och över tjänsternas kvalitet. Under laglighetskontrollbesöken har biträdande justitiekanslern uppmärksammat omständigheter som framgått av de utredningar som erhållits i de ovan nämnda ärendena. Biträdande justitiekanslerns laglighetskontrollbesök hos välfärdsområdena och regionförvaltningsverken kommer att fortgå under år 2024.

Uppföljning av klagomålsbeslut

De beslut som meddelades med anledning av klagomål rörande FPA:s förfarande i ett ärende gällande grundläggande utkomststöd (OKV/3065/10/2021), fastställande av underhållsbidrag (OKV/546/10/2021) och FPA-taxiverksamhet (OKV/118/10/2022) ►

berörde förutom de frågor som aktualiserades i klagomålen också mer omfattande strukturella problem.

I det klagomål som berörde grundläggande utkomststöd var det fråga om skyldigheten för en person som ansökte om grundläggande utkomststöd att anmäla sig som arbetssökande hos arbets- och näringsbyrån trots att personen med stöd av ett läkarintyg hade konstaterats vara arbetsoförmögen. Biträdande justitiekanslern uppmärksammade i det beslut som meddelades 11.4.2023 den motstridiga lagstiftning som gav rum för tolkning, och bad social- och hälsovårdsministeriet lämna in en utredning i ärendet. Enligt den utredning som ministeriet gav 28.9.2023 hade man identifierat de behov av ändringar i lagstiftningen som hade angetts i biträdande justitiekanslerns beslut. Ministeriet hänvisade till den planerade totalreformen av utkomststödet, i samband med vilken det kommer att vara möjligt att granska också de omständigheter som hade nämnts i biträdande justitiekanslerns beslut. Biträdande justitiekanslern konstaterade att saken kan uppmärksammas i samband med laglighetskontrollen av lagberedningen, i de utlåtanden som kommer att ges om förslagen till ändringar av lagstiftningen om utkomststöd (OKV/1876/80/2023).

I det beslut som meddelades 24.11.2022 med anledning av ett klagomål som berörde fastställande av underhållsbidrag bad biträdande justitiekanslern justitieministeriet bedöma huruvida anvisningarna om storleken på underhållsbidraget för barn borde förnyas bl.a. i och med att växelvist boende blir allt allmännare. Justitieministeriet meddelade i sin utredning 9.6.2023 att det hade utarbetats en ny anvisning om fastställande av underhållsbidrag vid växelvist boende. Enligt justitieministeriet är avsikten att det senare ska utarbetas mer omfattande anvisningar om underhållsbidraget, i första hand i samband med reformen av lagstiftningen om underhållsbidrag (OKV/1167/80/2023).

Också i det beslut som 19.6.2023 meddelades med anledning av ett klagomål som berörde FPA-taxiverksamheten (OKV/118/10/2022) aktualiserades ett omfattande strukturellt problem. Biträdande justitiekanslern konstaterade att det utifrån en allmän bedömning hade förekommit missförhållanden rörande tillgodoseendet av de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna i samband

med FPA-taxiverksamheten. Biträdande justitiekanslern bad FPA ge en utredning om sina åtgärder för att övervaka verkställigheten av serviceupphandlingsavtalen rörande FPA-taxiverksamheten och för åtgärdande av de missförhållanden som hänförde sig till FPA-taxiservicen. Av den utredning som FPA gav 28.8.2023 framgick det att sanktioneringen i anslutning till serviceupphandlingsavtalen hade effektiviserats. FPA hade utfört auditeringar hos de serviceproducenter vars verksamhet hade belastats av olägenheter och meddelat att avsikten var att det ännu skulle ordnas särskilda möten med serviceproducenterna för att gå igenom missförhållandena. FPA hade också lagt fram förslag till åtgärder för utvecklande av servicen, vilka kunde förväntas förbättra kunders möjligheter att ge respons och minska antalet onödiga telefonsamtal till den central som förmedlar beställningarna. Enligt biträdande justitiekanslern kunde FPA:s utredning betraktas som tillräcklig (OKV/1646/80/2023).

Biträdande justitiekanslern konstaterade i sitt beslut med anledning av ett annat klagomål (OKV/1315/10/2022) att en samkommun för social- och hälsovårdstjänster på grund av långvariga rekryteringsutmaningar inte hade klarat av att iaktta de tidsfrister som föreskrivs i handikappservicelagen. Biträdande justitiekanslern bad välfärdsområdet lämna in uppgifter om behandlingstiderna för ansökningar om handikappservice. Enligt biträdande justitiekanslern visade välfärdsområdets utredning inte att situationen i fråga om behandlingstiderna för ansökningar om handikappservice skulle ha förbättrats efter att verksamheten hade överförts till välfärdsområdet. Utredningen innefattade uppgifter om omständigheter som det finns anledning att uppmärksamma inom ramen för laglighetskontrollen och vid dess planering (OKV/2116/80/2023).

